

Literatuur

HymenoBiblio 2017

Jan Smit & Erik van der Spek

Een globaal overzicht van literatuur over hymenoptera, verschenen in het afgelopen jaar. De lijst bevat literatuur uit het buitenland en uit Nederland. Wanneer er een determinatietabel in de publicatie opgenomen is, staat er achter: ##. Met dank aan Theo Peeters voor het aanvullen van de lijst.

- Achterberg, K. van, A. Taeger, S.M. Blank, K. Zwakhals, M. Viitasaari, D. Sick Ki Yu, Y. de Jong, 2017. Fauna Europae: Hymenoptera – Symphyta & Ichneumonidae. - Biodiversity Journal 5: e14650.
- Alebeek, F. van, A. van der Veen, J. de Rond, 2017. Infrastructuur voor bijen. - HymenoVaria 14: 18-20.
- Anderson, P., A. Koffman, N.E. Sjödin, V. Johansson, 2017. Roads may act as barriers to flying insects: species composition of bees and wasps differs on two sides of a large highway. - Nature Conservation 18: 47-59.
- Anonymous, 2017. Wildbiene des Jahres 2017. Die Knautien-Sandbiene - Wildbienen-Kataster.
- Anonymus, 2017. Verslag 149e Winterbijeenkomst [fnsp. *Hybothorax graffii* (Chalcididae)]. - Entomologische Berichten 77 (2): 191-192.
- Arbetman, M.P., G. Gleiser, C.L. Morales, P. Williams & M.A. Aizen, 2017. Global decline of bumblebees is phylogenetically structured and inversely related to species range size and pathogen incidence. - Proc. R. Soc. B 284: 20170204.
- Archer, M., 2017 The Dryinidae, Embolemidae and Bethyloidea - Part 2. Key to the genera of the Bethyloidea. - BWARS Newsletter, Autumn 2017: 14-17. ##
- Ascher, J.S. & M.S. Engel, 2017. A new species of *Mermiglossa* from Kenya, with comments on the arrangement of Old World Panurginae (Hymenoptera: Andrenidae). - Journal of Melittology 75: 1-11.
- Astafurova, Y.V. & M.Y. Proshchalykin, 2017. To the knowledge of the *Sphecodes hyalinatus* Hagens species-group (Hymenoptera, Halictidae). - Entomological Review 97 (5): 664-671. ##
- Attewell, P., 2017. *Lasius emarginatus* (Olivier, 1792) (Hym: Formicidae) in North London with a summary of observations to date. - BWARS Newsletter, Autumn 2017: 29-33.
- Aukes, M., R. Bink-Moenen, P. van Breugel, Kees Goudsmits, M. Kos, P. Kuijken, S. Lamberts, H. Nieuwenhuijsen, J. Smit, J.T. Smit, A. v. Stipdonk, E. v.d. Spek, A. de Wilde & E. Willems, 2017. Leuke waarnemingen 2016. - HymenoVaria 14: 11-13.
- Bank, S., M. Sann, C. Mayer, K. Meusemann, A. Donath, L. Podsiadlowski, A. Kozlov, M. Petersen, L. Krogmann, R. Meier, P. Rosa, Y. Schmitt, M. Wurdack, S. Liu, X. Zhou, B. Misof, R.S. Peters & O. Niehuis, 2017. Transcriptome and target DNA enrichment sequence data provide new insights into the phylogeny of vespid wasps (Hymenoptera: Aculeata: Vespidae). - Molecular Phylogenetics and Evolution 116: 213-226.
- Benton, T., 2017. Solitary bees. - Naturalist' Handbooks 33, 202 pp. [zie ook boekbespreking in HV 15: 80-81 en EB 77: 307-308]
- Biella, P., G. Bogliani, M. Cornalba, A. Manino, J. Neumayer, M. Porporato, P. Rasmont, P. Milanese, 2017. Distribution patterns of the cold adapted bumblebee *Bombus alpinus* in the Alps and hints of an uphill shift (Insecta: Hymenoptera: Apidae). - Journal of Insect Conservation 21(2): 357-366.
- Boesschen, L. van, F. Blanckaert & J. Noordijk, 2017. Het mediterraan draaigatje. Invasief en overlastgevend. - Dierplagen 20 (3): 4-6.
- Bogusch, P., L. Belastova & P. Heneberg, 2017. Limited overlap of community of bees and wasps (Hymenoptera: Aculeata) nesting in reed galls with those nesting in other cavities. - J. Insect Conserv. DOI 10.1007/s10841-017-0025-9.
- Branstetter, M.G., B.N. Danforth, J.P. Pitts, B.C. Faircloth, P.S. Ward, M.L. Buffington, M.G. Gates, R.R. Kula & S.G. Brady, 2017. Phylogenomic insights into the evolution of stinging wasps and the origins of ants and bees. - Current Biology 27: 1019-1025.
- Breugel, P. van, 2017. *Sphecodes albilabris* versus *Anthophora retusa*. - HymenoVaria 15: 55.
- Breugel, P. van, 2017 De mexicaanse zwartsteel nestelt in mijn tuin. - HymenoVaria 15: 68-71.
- Breugel, P. van, 2017. Op zoek naar *Leucospis dorsigera* Fabricius, 1775. - HymenoVaria 15: 71-73.
- Brothers, D.J. & A.S. Lelej, 2017. Phylogeny and higher classification of Mutillidae (Hymenoptera) based on morphological reanalyses. - Journal of Hymenoptera Research 60: 1-97.
- Budge, G.E., J. Hodgetts, E.P. Jones, J.C. Ostojá-Starzewski, J. Hall, V. Tomkies, N. Semmence, M. Brown, M. Wakefield & K. Stainton, 2017. The invasion, provenance and diversity of *Vespa velutina* Lepeletier (Hymenoptera: Vespidae) in Great Britain. - PLoS ONE 12(9): e0185172.
- Bukovinszky, T., J. Verheijen, S. Zwerver, E. Klop, J.C. Biesmeijer, F.L. Wäckers, H.H.T. Prins & D. Kleijn, 2017. Exploring the relationships between landscape complexity, wild bee species richness and reproduction, and pollination services along a complexity gradient in the Netherlands. - Biological Conservation 214: 312-319.
- Bunn, D., 2017. History of a colony of *Lasius fuliginosus* observed during a 32-year period. - BWARS, spring 2017: 8-9.
- Campbell, A.J., A. Wilby, P. Sutton, F.L. Wäckers, 2017. Do sown flower strips boosts wild polinator abundance and pollination services in a spring crop? - Agriculture, Ecosystems & Environment 239: 20-29.
- Cerna, K., P. Munclinger, N.J. Vereecken & J. Straka, 2017. Mediterranean lineage endemism, cold-adapted palaeodemographic dynamics and recent changes in

- population size in two solitary bees of the genus *Anthophora*. - Conserv. Genet. DOI 10.1007/s10592-017-0952-8.
- Cheng, Y., P. Wen, S. Dong, K. Tan & J.C. Nieh, 2017. Poison and alarm: the Asian hornet *Vespa velutina* uses sting venom volatiles as an alarm pheromone. - Journal of Experimental Biology 220, 645-651.
- Cölln, K. & A. Jakubzik, 2017. Integration artenreicher Wespen- und Bienen-gemeinschaften in den vom Menschen genutzten Raum (Hymenoptera Aculeata). - Dendrocosmos 44: 41-65.
- Cross, I., & D.G. Notton, 2017, Small-Headed Resin Bee, *Heriades rubicola*, new to Britain (Hymenoptera: Megachilidae). - British Journal of Entomology & Natural History 30: 1-6. ##
- Dance, C., C. Botias, D. Goulson, 2017. The combined effects of a monotonous diet and exposure to thiamethoxam on the performance of bumblebee micro-colonies. - Ecotoxicology and Environmental Safety 139: 194-201.
- Dehon, M., A. Perrard, M.S. Engel, A. Nel & D. Michez, 2017. Antiquity of cleptoparasitism among bees revealed by morphometric and phylogenetic analysis of a Paleocene fossil nomadine (Hymenoptera: Apidae). - Systematic Entomology 42: 543-554.
- Dellicour, S., M. Gerard, J.G. Prunier, A. Dewulf, M. Kuhlmann & D. Michez, 2017. Distribution and predictors of wing shape and size variability in three sister species of solitary bees. - PLoS ONE 12 (3): e0173109.
- De Palma, A., M. Kuhlmann, R. Bugter, S. Ferrier, A.J. Hoskins, S.G. Potts, S.P.M. Roberts, O. Schweiger & A. Purvis, 2017. Dimensions of biodiversity loss: Spatial mismatch in land-use impacts on species, functional and phylogenetic diversity of European bees. - Diversity and Distributions 2017; 1-12.
- Devalez, J., 2017. Systematiek van de bijen: 10 jaar na de laatste editie van 'Bees of the world'. - HymenoVaria 14: 14-17.
- D'Haeseleer, J., 2017. Expert-advies wilde bijen Gestroomlijnd landschap Molenbeek-Graadbeek. - Rapport Natuurpunt Studie 2017/37: 121 p.
- Dorchin, A., A. Dafni, I. Izhaki, Y. Sapir & N.J. Vereecken, 2017. Patterns and drivers of wild bee community assembly in a Mediterranean IUCN important plant area. - Biodivers. Conserv., DOI 10.1007/s10531-017-1459-9.
- Early, J., 2017. *Crossocerus* species as hosts of the anthomyiid fly *Eustalomyia hilaris* (Fallén, 1823). - BWARS Newsletter, Autumn 2017: 13.
- Early, J., 2017. Quick on the job - *Arachnospila anceps* (Wesmael 1851) nesting in Surrey. - BWARS Newsletter, Autumn 2017: 4-5.
- Early, J., 2017. *Oxybelus uniglumis* (Linnaeus, 1758) walking all over a predator. - BWARS, spring 2017: 14-15.
- Early, J., 2017. Interaction between nesting *Symmorphus bifasciatus* (Linnaeus, 1761) and male *Heriades truncorum* (Linnaeus, 1758). - BWARS, spring 2017: 5-7.
- Ellis, C.R., H. Feltham, K. Pank, N. Hanley, D. Goulson, 2017. Seasonal complementarity in pollinators of soft-fruit crops. - Basic and Applied Ecology 19: 45-55.
- Falk, S., 2017. Veldgids Bijen voor Nederland en Vlaanderen. - Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen, 432 pp. [zie ook boekbespreking in HV 15: 78-80] ##
- Falk, S., A. Jukes & R.J. Paxton, 2017. The story behind Kirby's nomad bee *Nomada subcornuta* (Kirby, 1802). - BWARS newsletter, autumn 2017: 6-12.
- Feijen, M., 2017. Ogentroostdikpoten profiteren van nieuwe riviernatuur. - De Levende Natuur 118(3): 106.
- Felix, R., E. Bouvy, J.W. van Zuijlen, P. Boer & T. Peeters, 2017. Bijzondere vangmethoden II. Pijpvallenonderzoek: 21-32. In: T. Peeters, A. van Eck & T. Cramer (red.), Natuurstudie in De Kaaistoep en aangrenzende terreinen in Tilburg. Verslag 2016, 22e onderzoeksjaars. - TWM Gronden BV, Natuurmuseum Brabant & KNNV-afdeling Tilburg, 80 pp.
- Fijen, T.P.M., D. Kleijn, 2017. How to efficiently obtain accurate estimates of flower visitation rates by pollinators. - Basic and Applied Ecology 19: 11-18.
- Flügel, H.-J., 2017. Verbreitung der *Hylaeus gibbus*-Artengruppe in Hessen, weitere eigene Fundnachweise und Anmerkungen zur Biologie (Hymenoptera Aculeata: Apoidea, Colletidae). - Ampulex 9: 15-19.
- Folly, A.J., H. Koch, P.C. Stevenson, M.J. Brown, 2017. Larvae act as a transient transmission hub for the prevalent bumblebee parasite *Crithidia bombi*. - Journal of Invertebrate Pathology 148: 81-85.
- Forshage, M., J. Browdrey, G.R. Broad, B.M. Spoonen, F. Van Veen, 2017. Checklist of British and Irish Hymenoptera-Cynipoidea. - Biodiversity Data Journal 5: 76 p.
- Franklin, D.N., M.A. Brown, S. Datta, A.G.S. Cuthbertson, G.E. Budge & M.J. Keel, 2017. Invasion dynamics of Asian hornet, *Vespa velutina* (Hymenoptera: Vespidae): a case study of a commune in south-west France - Appl. Entomol. Zool. 52: 221-229.
- Frommer, U., S. Tischendorf & H.-J. Flügel, 2017. Kommentierte Rote Liste der "Dolchwespenartigen" Hessens. - Hessisches Ministerium für Umwelt, Klimaschutz, Landwirtschaft und Verbraucherschutz, 78 p.
- Gibbs, J. & H.H. Dathe, 2017. First records of *Hylaeus (Paraprosopis) pictipes* Nylander, 1852 (Hymenoptera: Colletidae) in North America. - Check List 13 (3): 1-6. ##
- Guglielmino, A., M. Olmi, A. Marletta & C. Bückle, 2017. Larval morphology of three species of Anteoniinae (Hymenoptera, Dryinidae). - Zootaxa 4320(3): 470-486.
- Goulson, D., S. O'Connor, K.J. Park, 2017. Causes of colony mortality in bumblebees. - Animal Conservation 21: 45-53.
- Hallmann, C.A., M. Sorg, E. Jongejans, H. Siepel, N. Hofland, H. Schwan, W. Stenmans, A. Müller, H. Sumser, T. Hörrn, D. Goulson & H. de Kroon, 2017. More than 75 percent decline over 27 years in total flying insect biomass in protected areas. - PLoS ONE 12 (10): e0185809, 1-22.
- Heijerman, T. & H. Turin, 2017. *Tiphia villosa*, een merkwaardige vondst van een gemuteerd exemplaar (Hymenoptera: Tiphidae). - Entomologische Berichten Amsterdam 77(1): 2-5.
- Helmantel, J. & J. Bijkerk, 2017. Op weg naar een bloemrijke duurzame vegetatie. - Vakblad Groen 73(3): 40-43.

- Hollis Woodard, S., 2017. Bumble bee ecophysiology: integrating the changing environment and the organism. - Current Opinion in Insect Science 22: 101-108.
- Hoop, L., T.E.P.A. Lam, J.L.C.H. v. Valkenburg, G. v.d. Velde & R.S.E.W. Leuven, 2017. Voorstel voor vergunningsvoorwaarden voor onderzoek, ex-situ bewaring en bevordering volksgezondheid met invasieve exoten van EU-belang. - Milieukunde, Radboud Universiteit, 554, 149 p.
- Jacquemin, F., C. Violle, P. Rasmont & M. Dufrêne, 2017. Mapping the dependency of crops on pollinators in Belgium. - One Ecosystem 2: 1-9.
- Kallioniemi, E., J. Ånström, G.M. Rusch, S. Dahle, S. Ånström, J.O. Gjershaug, 2017. Local resources, linear elements and mass-flowering crops determine bumblebee occurrences in moderately intensified farmlands. - Agriculture, Ecosystems & Environment 239: 90-100.
- Kasperek, M., 2017. Resin bees of the anthidiine genus *Trachusa*. - Entomofauna Supplement 21: 1-152. ##
- Keeling, M.J., D.N. Franklin, S. Datta, M.A. Brown & G.E. Budge, 2017. Predicting the spread of the Asian hornet (*Vespa velutina*) following its incursion into Great Britain - Scientific Reports 7:6240: 1-7.
- Kleijn, D., T.P.M. Fijen, I. Raemakers & J. Scheper, 2017. Het behoud van wilde bijen in het landelijk gebied: is bloemen zaaien de oplossing? - De Levende Natuur 118(3): 98-104.
- Kirmer, A., K. Rydgren, S. Tischew, 2017. Smart management is key for succesful diversification of field margins in highly productive farmland. - Agriculture, Ecosystems & Environment 251: 88-89.
- Knight, T., 2017. Short observation of *Nomada flava* Panzer, 1798 - BWARS Newsletter, Autumn 2017: 25.
- Koch, H. & P.C. Stevenson, 2017. Do linden trees kill bees? Reviewing the causes of bee deaths on silver linden (*Tilia tomentosa*). - Biology Letters 13: 1-9.
- Koster, A., 2017. Alleen inzaaien niet voldoende. - Vakblad Groen 73 (3): 34-39.
- Koster, A., 2017. Bevlogen.... bijen en wilgen. - Oase lente 2017: 12-15.
- Koster, A., 2017. De meest voorkomende behangersbij. - Vakblad Groen 73 (5): 20-21.
- Koster, A., 2017. Een bulldozer onder de bijen. - Vakblad Groen 73(4): 22-23.
- Koster, A., 2017. Factoren voor wilde bijen in tuin, park en landschap. - Vakblad Groen 73(10): 42-46.
- Koster, A., 2017. Meer stadsbomen voor bijen, minder concurrentie. - Vakblad Groen 73(5): 30-35.
- Koster, A., 2017. Welke eetbare planten zijn ook voedszaam voor bijen? - Tuin en Landschap 11: 14-17.
- Lambrechts, J., K. Boers, S. Feys, M. Jacobs, W. Machiels & A. Lefevre, 2017. Monitoring van het ecoduct Kempengrens over de E34 in Mol (T2). - Natuurpunt Studie i.o.v. Vlaamse Overheid, LNE, Dienst Milieu-integratie Economie en Infrastructuur. Rapport Natuurpunt Studie 2017/1, Mechelen.
- Loktionov, V.M., A.S. Lelej & Z.-F. Xu, 2017. Review of the *Priocnemis hyalinata* species-group (Hymenoptera: Pompilidae), with description of a new species from China. - Zootaxa 4254(5): 551-562.
- López-Urbe, M.M., A. Soro, S. Jha, 2017. Conservation genetics of bees: advances in the application of molecular tools to guide bee pollinator conservation. - Conservation Genetics 18(3): 501-506.
- Mallinger, R.E., H. R. Gaines-Day, C. Gratton, 2-17. Do managed bees have negative effects on wild bees?: A systematic review of the literature. - PLoS ONE, 12(12): e0189268.
- Marshall, L., J.C. Biemeijer, P. Rasmont, N.J. Vereecken, L. Dvorak, U. Fitzpatrick, F. Francis, J. Neumayer, F. Odegaard, J.P.T. Paukkunen, T. Pawlikowski, M. Reemer, S.P.M. Roberts, J. Straka, S. Vray & N. Dendocker, 2017. The interplay of climate and land use change affects the distribution of EU bumblebees. - Global Change Biology 2017: 1-16.
- Meyer, S., D. Unternährer, R. Arlettaz, J.Y. Humbert, M.H.M. Menz, 2017. Promoting diverse communities of wild bees and hoverflies requires a landscape approach to managing meadows. - Agriculture, Ecosystems & Environment 239: 376-384.
- McKendrick, L., J. Provan, U. Fitzpatrick, M.J.F. Brown, T.E. Murray, E. Stolle, R.J. Paxton, 2017. Microsatellite analysis supports the existence of three cryptic species within the bumble bee *Bombus lucorum* sensu lato. - Conservation Genetics 18(3): 573-584.
- Moerman, R., M. Vanderplanck, D. Fournier, A.-L. Jacquemart & D. Michez, 2017. Pollen nutrients better explain bumblebee colony development than pollen diversity. - Insect Conservation and Diversity <https://doi.org/10.1111/icad.12213>.
- Mol, A.W.M., 2017. De zwaardwesp *Ibalia jakowlewi* in Nederland (Hymenoptera: Ibalidae) - Nederlandse Faunistische Mededelingen 49: 41-46.
- Mol, A., 2017. De bladwesp *Blasticotoma filiceti* en de relatie met mieren. - Forum Formicidarum 18(1): 5-13.
- Mol, A.W.M. & L.H.M. Blommers, 2017. Nieuwe en interessante bladwespen (Tenthredinidae: Allantinae) in Nederland - Entomologische Berichten Amsterdam 77(5): 248-260.
- Mol, A.W.M., 2017. *Aproceros leucopoda* (Hymenoptera: Argidae) in 2016 wijd verspreid in Nederland. - Entomologische Berichten 77(4): 215-218.
- Mol, A.W.M., 2017. The status of *Selandria albomarginata* Snellen van Vollenhoven (Hymenoptera, Tenthredinidae). - Entomologische Berichten 77(2): 67.
- Monceau, K. & D. Thiéry, 2017. *Vespa velutina* nest distribution at a local scale: An 8-year survey of the invasive honeybee predator. - Insect Science 24, 663-674.
- Moraal, L., 2017. De vestiging van de tamme-kastanjealwesp, *Dryocosmus kuriphilus* (Hymenoptera: Cynipidae), in Nederland. - Entomologische Berichten 77(1): 6-9.
- Morrison, J., J. Izquierdo, E. H. Plaza, J. Gonzalez-Andújar, 2017. The role of field margins in supporting wild bees in mediterranean cereal agroecosystems. - Agriculture, Ecosystems & Environment 247: 216-224.
- Müller, A., 2017. Palaearctic *Protosmia* bees of the subgenus *Chelostomopsis* (Megachilidae, Osmiini): biology, taxonomy and key to species. - Zootaxa 4227 (2): 287-294. ##
- Müller, A. & T. Griswold, 2017. Osmiine bees of the genus *Haetosmia* (Megachilidae, Osmiini): biology, taxonomy and key to species. - Zootaxa 4358 (2): 351-364. ##

- Nidup, T., W. Klein & P. Dorji, 2017. New records off hover wasps (Hymenoptera: Vespidae: Stenogastrinae) from Bhutan. - *Journal of Threatened Taxa* 9(7): 10487-10489.
- Niehuis, O., G. Krumm, 2017. Another record of the cuckoo wasp *Chrysura rufiventris* (Dahlbom, 1853) from Germany (Hymenoptera: Aculeata: Chrysididae). - *Ampulex* 9: 20-21.
- Nieuwenhuijsen, H., 2017. Werkgroep vlindertuin Groene Voet. - *HymenoVaria* 14: 21-25.
- Nieuwenhuijsen, H. & T. Peeters, 2017. Nederlandse bijen op naam brengen. Deel 1. Verbeteringen en errata. - *HymenoVaria* 14: 26-27.
- Nieuwenhuijsen, H. & J. Smit, 2017. Verspreiding en habitat van de vuurspindoder *Eoferreola rhombica* in Nederland (Hymenoptera: Pompilidae). - *Nederlandse Faunistische Mededelingen* 49: 91-99.
- Nogueira, D.S., F. Freitas de Oliveira, M.L. de Oliveira, 2017. The real taxonomic identity of *Trigona latitarsis* Friese, 1900, with notes on type specimens (Hymenoptera, Apidae). - *ZooKeys* 713: 113-130.
- Noordijk, J., A.J. van Loon & R. Morssinkhof, 2017. Een nieuwe mier voor de fauna van Nederland: *Formica lemani* (Hymenoptera: Formicidae). - *Entomologische Berichten Amsterdam* 77(5): 234-237.
- Notton, D.G. & H. Norman, 2017. Hawk's-beard nomad bee, *Nomada facilis*, new to Britain (Hymenoptera: Apidae). - *British Journal ent. Nat. Hist.* 30: 201-214.
- Ornosa, C., F. Torres, F. Rúa, 2017. Updated list of bumblebees (Hymenoptera: Apidae) from the Spanish Pyrenees with notes on their decline and conservation status. - *Zootaxa* 4237: 13.
- Papanikolaou, A.D., I. Kühn, M. Frenzel, M. Kuhlmann, P. Poschloo, S.G. Potts, S.P.M. Roberts & O. Schweiger, 2017. Wild bee and floral diversity co-vary in response to the direct and indirect impacts of land use. - *Ecosphere* 8(11): 1-14.
- Paukkunen, J., J. Pöyry, M. Kuussaari, 2017. Species traits explain long-term trends of Finnish cuckoo wasps (Hymenoptera: Chrysididae). - *Insect Conservation and Diversity* 11: 58-71.
- Pauly, A. & S. Belval, 2017. Atlas des Halictidae de France (Hymenoptera: Apoidea). - *Belgian Journal of Entomology* 53: 1-34.
- Peeters, T., 2017. Gaasvliegwespen (Hymenoptera: Heloridae) in de Kaaistoep: 33-35. In: T. Peeters, A. van Eck & T. Cramer (red.), *Natuurstudie in De Kaaistoep en aangrenzende terreinen in Tilburg. Verslag 2016, 22e onderzoeksjaars*. - TWM Gronden BV, Natuurmuseum Brabant & KNNV-afdeling Tilburg, 80 pp.
- Peeters, T. & P. Thomas (†), 2017. Priemwespen (Hymenoptera: Proctotrupidae) in de Kaaistoep: 37-42. In: T. Peeters, A. van Eck & T. Cramer (red.), *Natuurstudie in De Kaaistoep en aangrenzende terreinen in Tilburg. Verslag 2016, 22e onderzoeksjaars*. - TWM Gronden BV, Natuurmuseum Brabant & KNNV-afdeling Tilburg, 80 pp.
- Peeters, T. & R. Vereijken, 2017. Verslag Natuurweekend KNNV-afdeling Tilburg, 12 en 13 september 2015. - KNNV-afdeling Tilburg, 75 pp.
- Peeters, T., K.v. Achterberg, W. Heitmans, A. Mol, L. Sijstermans, S. Ulenberg, H. Vlug & K. Zwakhals, 2017. Naar een Nederlandse naamlijst voor alle Hymenoptera-families. - *HymenoVaria* 14: 38-40.
- Peeters, T.M.J., 2017. Favoriet dier Witbaard zandbij - *Nieuwe Veluwe* 1/17: 9.
- Pérez-de-Heredia, I., E. Darrouzet, A. Goldarazena, P. Romón & J.-C. Iturrondob, 2017. Differentiating between gynes and workers in the invasive hornet *Vespa velutina* (Hymenoptera, Vespidae) in Europe. - *Journal of Hymenoptera research* 60: 119-133.
- Peters, R., L. Krogmann, C. Mayer, A. Donath, S. Gunkel, K. Mausemann, A. Kozlov, L. Podsiadlowski, M. Petersen, R. Lanfear, P.A. Diez, J. Heraty, K.M. Kjer, S. Klopstein, R. Meier, C. Polidori, T. Schmitt, S. Liu, X. Zhou, T. Wappler, J. Rust, B. Misof & O. Niehuis, 2017. Evolutionary History of the Hymenoptera. - *Current Biology* 27, 1-6.
- Praz, C., 2017. Subgeneric classification and biology of the leafcutter and dauber bees (genus *Megachile* Latreille) of the western Palearctic (Hymenoptera, Apoidea, Megachilidae). - *Journal of Hymenoptera Research* 55: 1-54.
- Prokop, J., M. Dehon, D. Miches, M.S. Engel, 2017. An Early Miocene bumble bee from northern Bohemia (Hymenoptera, Apidae). - *ZooKeys* 710: 43-63.
- Rasmont, P., J. Devalez, A. Pauly, D. Michez & V.G. Radchenko, 2017. Addition to the checklist of IUCN European wild bees (Hymenoptera: Apoidea). - *Annales de la Société entomologique de France* 53(1): 17-32.
- Rasmussen, C., H. T. Schmidt, H.B. Madsen, 2017. Distribution, phenology and host plants of Danish bees (Hymenoptera, Apoidea). - *Zootaxa* 4212(1): 1-100.
- Ravoet, J., T. Barbier & W. Klein, 2017. First observation of another invasive mud dauber wasp in Belgium: *Sceliphron caementarium* (Drury, 1773) (Hymenoptera: Sphecidae). - *Bulletin van de Koninklijke Belgische Vereniging voor Entomologie* 153: 40-42.
- Reemer, M., 2017. Bijen en zweefvliegen in de ecologische stadsstructuur van Leiden: nulmeting 2016-2017. - *EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden, EIS2017-06*: 30 p.
- Reemer, M., 2017. Bijen en zweefvliegen in wegbermen van de Lithse Polder: nulmeting 2017. - *EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden, EIS2017-10*: 20 p.
- Reemer, M., 2017. Bijen en zweefvliegen op boerenbedrijven aangesloten bij de Groene Klaver: nulmeting 2017. - *EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden, EIS2017-12*: 23 p.
- Reemer, M., 2017. De bijenfauna van Zuid-Holland: trends, prioritaire soorten en belangrijke gebieden. - *EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden, EIS2017-05*: 1-52.
- Rocha Filho, L.C. & L. Packer, 2017. Phylogeny of the cleptoparasitic Megachilini genera *Coelioxys* and *Radoszkowskiana*, with the description of six new subgenera in *Coelioxys* (Hymenoptera: Megachilidae). - *Zoological Journal of the Linnean Society* 180 (2): 354-413. ##
- Ropars, L., I. Dajoz & B. Geslin, 2017. La ville un désert pour les abeilles sauvages? - *J. Bot. Soc. Bot. France* 79, 29-35.
- Rosa, P. & H. Zettel, 2017. First record of gynandromorphism in the subfamily Chrysidinae (Hymenoptera: Chrysididae). - *Linzer biologische Beiträge* 50(1): 801-808.

- Schmid-Egger, C., C. van Achterberg, R. Neumeier, J. Morinière & S. Schmidt, 2017. Revision of the West Palaearctic *Polistes* Latreille, with the descriptions of two species - an integrative approach using morphology and DNA barcodes (Hymenoptera, Vespidae). - ZooKeys 713: 53-112. ##
- Schneider, N., 2017. Nids d'hyménoptères aculéates remarquables observés de 2012 à 2016 au Luxembourg et en Lorraine proche (Insecta, Hymenoptera, Aculeata). - Bull. Soc. Nat. luxemb. 119: 145-148.
- Schreven, S.J.J., 2017. Bijen en wespen in het natte natuurgebied De Bruuk. - HymenoVaria 15: 59-66.
- Senapathi, D., M.A. Goddard, W.E. Kunin, K.C.R. Baldock, 2017. Landscape impacts on pollinator communities in temperate systems: evidence and knowledge gaps. - Functional Ecology 31: 26-37.
- Smit, J., 2017. *Vespa velutina* in Nederland. - HymenoVaria 15: 57.
- Smit, J. & E. van der Spek, 2017. HymenoBiblio 2016. - HymenoVaria 15: 74-78.
- Smit, J. & T. Zeegers, 2017. Nest Aziatische hoornaar in Dreischor opgespoord. - https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?utm_source=newsletter&utm_medium=e-mail&utm_campaign=user-mailing&msg=23795.
- Smit, J., R. Kleukers & T. Roeke, 2017. Eerste vondst van de Aziatische hoornaar in Nederland. - <https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=23764>.
- Smit, J., R. van de Roer, R. Fontein & A. de Wilde - Eerste vondst van de Aziatische hoornaar *Vespa velutina nigrithorax* in Nederland (Hymenoptera: Vespidae). - Nederlandse Faunistische Mededelingen 49: 1-10.
- Smit, J.T., 2017. Verslag 1000-soortendag Haringvliet. - Rapport EIS2017-004: 1-30.
- Smit, J.T. & L. van der Jagt, 2017. Zandhommelnest gevonden. - HymenoVaria 15: 58.
- Smit, J.T. & R.H.A. van Grunsven, 2017. De bijen en dagvlinders van Overijssel: trends, karakteristieke soorten en belangrijke gebieden. - EIS Nederland; EIS2017-17: 69 p.
- Smit, J.T., 2017. Kort verslag *Andrena ferox*. - HymenoVaria 14: 9.
- Smit, J.T., 2017. Kort verslag Dwingelderveld. - HymenoVaria 14: 9-10.
- Söderman, A.M.E., T.I. Irminger Street, K. Hall, O. Olsson, H.C. Prentice, H.G. Smith, 2017. The value of small arable habitats in agricultural landscape: Importance for vascular plants in the provisioning of floral resources for bees. - Ecological Indicators 84: 553-563.
- Spek, E. v.d., J. Prijs, J. Smit, M. Kos, A. Teepe & H. Nieuwenhuijsen, 2017. Verslag voorjaarsexcursie naar 't Roegwold e.o. 6 mei 2017. - HymenoVaria 15: 48-50.
- Spek, E. van der, 2017. - Verslag studiedag 'Wildbienen & Co in Niedersachsen und Bremen'. - HymenoVaria 14: 30-31.
- Spek, E. van der, 2017. Meewerken aan de bijenatlas voor België. - HymenoVaria 15: 51-53.
- Spek, E. van der, S. Schreven, J. Smit, M. Kos, H. Nieuwenhuijsen, B. Jeucken, J. Prijs & A. de Wilde, 2017. Verslag zomerexcursie naar De Bruuk, 6-8-2016. - HymenoVaria 14: 5-8.
- Stip, A., 2017. Notities bij een territoriaal mannetje *Megachile willughbiella*. - HymenoVaria 15: 56.
- Teepe, A., 2017. Wildbienenbeschütz in Niedersachsen. - HymenoVaria 14: 32-36.
- Vanhellemont, Z., 2017. Comparaison de la variation génétique au sein de deux espèces d'abeilles solitaires, *Colletes halophilus* et *Colletes hederæ* spécialisées sur deux plantes hôtes différentes. - Université Libre de Bruxelles, Promotie-onderzoek, 1-83.
- Veenendaal, R., 2017. *Ephialtes manifestator* (Hymenoptera: Ichneumonidae) gekweekt uit een nest van *Ancistrocerus trifasciatus* (Hymenoptera: Vespidae: Eumeninae). - HymenoVaria 15: 67.
- Velthuis, H.H.W. & K. Hogendoorn, 2017. The Various Origins of Social Behavior in Bees. - Bee World 94(1): 2-7.
- Venhuizen, G., 2017. In de ban van de bij. - Mens en Natuur 68 (1): 20-25.
- Veraghtert, W., M. Jacobs & P. Vanormelingen, 2017. Wilde bijenplan Merelbeke - Rapport Natuurpunt Studie 2017/40, Mechelen, 105 p.
- Vereecken, N.J., 2017. A phylogenetic approach to conservation prioritization for Europe's bumblebees (Hymenoptera: Apidae: *Bombus*). - Biological Conservation 206: 21-30.
- Vincett, J., 2017. *Melitta tricincta*, Kirby 1802, in Radnorshire, Mid-Wales. - BWARS, spring 2017: 13.
- Vranken, T., 2017. De Bergveldwesp (*Polistes biglumis*). - De Natuurgids 2017-1: 28-29.
- Vray, S., T. Lecocq, S.P.M. Roberts & P. Rasmont, 2017. Endangered by laws: potential consequences of regulations against thistles on bumblebee conservation. - Annales de la Société entomologique de France (N.S.) <http://dx.doi.org/10.1080/00379271.2017.1304831>
- Wells, D., 2017. Comparative study of the mating flights of the ant species *Lasius niger* (Linnaeus, 1758) and *Lasius platythorax* (Seifert, 1991). - BWARS Newsletter, Autumn 2017: 26-28.
- Westrich, P., 2017. Zur Besiedlung alter und neuer Feldwege durch Wildbienen (Hymenoptera, Apidae) in einem Lößgebiet Südwestdeutschlands. - Eucera 11: 3-16.
- Witt, R., 2017. Bemerkenswerte Stechimmenfunde aus Niedersachsen (Hymenoptera: Aculeata) - Ampulex 9: 36-39.
- Woodcock, B.A., J.M. Bullock, R.F. Shore, M.S. Heard, M.G. Perreira, J. Redhead, L. Ridding, H. Dean, D. Sleep, P. Henrys, J. Peyton, S. Hulmes, L. Hulmes, M. Sárospataki, C. Saure, M. Edwards, E. Genersch, S. Knäbe & R.F. Pywell, 2017. Country-specific effects of neonicotinoid pesticides on honey bees and wild bees. - Science 356: 1393-1395.
- Zeegers, T., 2017. Effecten van agrarisch natuurbeheer in de Hoeksche Waard op de diversiteit en abundantie van bloembezoekende insecten, in het bijzonder bestuivers. - EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden, EIS2017-15, 32 p.